

Botaniska bilder till allmänheten

I Carl Lindmans *Bilder ur Nordens flora* (1901–1905) kunde man med hjälp av ny teknik för första gången massproducera botaniska färgbilder till ett överkomligt pris. Lindmans flora, som utkom i många upplagor, har format vår bild av hur botaniska illustrationer ska se ut.

BENGT JONSELL

I vårt land har botaniska planschverk aldrig haft en särskilt framträdande plats. Den grandiosa ansatsen, Rudbecks d.ä. *Campus elysii*, gick om intet i den förödande branden i Uppsala 1702. Linnés verk saknar illustrationer eller har ett begränsat antal kopparstick inhäftade baktill, såsom i *Flora lapponica* och i *Hortus cliffortianus*, Linnés enda ”praktverk”.

Ett sekel efter Rudbeck påbörjas nästa planschverk, *Svensk botanik*, de första sex banden utgivna av Johan Wilhelm Palmstruch till och med 1809, därefter fortsatt av bland andra Olof Swartz och Göran Wahlenberg fram till elfte bandet år 1840 följt av ett register 1843. Också nu förintade en brand det lager som fanns, varefter projektet avstannade.

Ännu ett sekel senare blev det dags för nästa planschverk, Carl Lindmans *Bilder ur Nordens flora*, som avsåg att illustrera ett rikt urval av svenska växter med Palmstruchs *Svensk botanik* som bas. Tanken var alltså att utnyttja originalen till *Svensk botanik*, att publicera dem med hjälp av modern teknik,

Botaniska bilder till allmänheten.
Om utgivningen av Carl Lindmans
Bilder ur Nordens flora
Gunilla Törnvall 2013.
Atlantis.
ISBN 9789173536097,
484 sidor.
Pris ca 250 kr.

komplettera med morfologiska detaljer samt utarbeta nya texter i populärvetenskaplig form.

Helt nyligen har Gunilla Törnvall vid Inst. för kulturvetenskaper i Lund disputerat på en avhandling kallad *Botaniska bilder till allmänheten*. Om utgivningen av Carl Lindmans *Bilder ur Nordens flora*, som behandlar tillkomsten och publiceringen av Lindmans verk. Ämnet kan i förstone tyckas ganska begränsat, men redan en första bläddring i den vackra boken ger ett annat intryck. Törnvall har funnit en mängd aspekter väl värda att belysa, alltifrån illustrationernas historik till florans mottagning i det tidiga 1900-talets Sverige och övriga Norden. Avhandlingstiteln antyder ju att floran sätts in i ett sociologiskt sammanhang och det är långt ifrån det enda.

Avhandlingen är uppdelad i tre huvudavsnitt kallade ”Botanikens bilder”, ”Utgivningen av Bilder ur Nordens flora” samt ”Bilderna i Nordens flora”. I det första avsnittet jämför hon en rad äldre större planschverk och belyser hur de nyttjats och delvis uppen-

barligen legat till grund för planscher i *Svensk botanik*. Här visas med exempel planscher från 1700-talsverk som *Flora Danica*, Sowerby & Smith *English Botany*, Woodville *Medical Botany* och Plenck *Icones Plantarum Medicinalium* hur förebilder hämtats till *Svensk botanik* och därmed kan spåras också i *Bilder ur Nordens flora*.

I det andra huvudavsnittet står verket självt i fokus och de egentliga initiativtagarna, bokhandlarna och snart nog de framgångsrika förläggarna Per Karl Wahlström och Wilhelm Widstrand presenteras och framför allt naturligtvis Lindman själv utförligt, inte minst hans konstnärliga läggning och pedagogiska intresse i folkbildningens tjänst, förutsättningar för hans engagemang i planschverket, vilket inte av alla erkändes meriterande i akademiska sammanhang.

Lindman var när projektet startade lektor på Norra Latin i Stockholm, "landets främsta läroverk" enligt författaren, och sökte professurer; han fick den botaniska vid Riksmuseet 1905. Hans läggning skilde sig nog från professorskollegorna i ämnet, mer intresserad som han var av iakttagelse och funktion, mindre av insamling och klassifikation. Texterna var helt och hållet Lindmans ansvar och Törnvall framhåller som ett utmärkt exempel den om harsyran, ett levande stycke biologi.

Även om Lindman var en skicklig konstnär räckte hans tid mest till att avbilda de detaljer som krävde speciell botanisk kompetens, men Törnvall visar med åtskilliga exempel hur han sorgfälligt granskade och ofta reviderade eller stundom förkastade de Palmstruchska bilderna. Han stod med sin betydande auktoritet som vetenskaplig garant för verket i alla dess delar.

För det konstnärliga arbetet i övrigt engagerade förlaget illustratörerna Axel och Thérèse Ekblom, sedan länge verksamma vid Riksmuseet och Bergianska trädgården. Särskilt Thérèse som överlevde sin man i 25 år har länge spelat en undanskymd roll men lyfts fram av Törnvall. Författaren är expert på

tryckförfaranden av illustrationer och vi får i detalj följa framställningen av förlagor, litografiska stenar och plåtar med mera som tillhörde den tidens främsta teknik på området.

I detta avsnitt utreds också det något komplicerade sammanhanget mellan de olika upplagorna och receptionen av dem. Den första blev med måttlig försening klar 1905 och mottogs mycket väl att döma av de tidningsrecensioner som Törnvall kunnat studera i förlagets arkiv.

Det förefaller som om praktiskt taget varje landsortstidning, och givetvis de stora drakarna, har anmält floran; den kallas ett "fosterländskt storverk" och Mönsterås tidning skrev "det blir vår i hjärtat, då man öppnar häftet, ... anblicken av vitsippan och backsippan /möter/ livslevande som de i vårens tid te sig i skog och backar". Floran utgavs alltså häftesvis för att möjliggöra subskription och bli ekonomiskt överkomlig. Också botanisterna av facket var mycket positiva men hade givetvis detaljanmärkingar att anföra.

Succén ledde till utgåvan av en ny upplaga påbörjad 1917 och med 166 nya planscher i ett supplement och avslutad 1926, två år före Lindmans död. Därefter har förlaget utgivit planscherna med reviderad text av Magnus Fries och sedan i nytryckningar ända fram till 1994.

Verket betecknas ju som "Nordens flora" och bland de totalt 663 planscherna i den senare upplagan, framför allt i supplementdelen, ingår flera enbart norska arter, bland dem några ytterligt sällsynta som altaifibbla och alpaster.

I det tredje huvudavsnittet skärskådas själva bilderna ur flera aspekter. Detta får nog sägas vara av mer allmänt intresse än de föregående eftersom det belyser en rad problem och konventioner vid växtavbildningar, som man även som flitig brukare av sådana sällan eller aldrig reflekterar över. Det gäller sådana element som ljus och skuggor, glansdagar, förskjutningar av proportioner, sammanförande av skilda stadier och åtskilligt annat.

Särskilt intresse ägnar Törnvall det mest komplicerade och samtidigt kanske mest väsentliga i ett verk av detta slag: färgåtergivning. Den genomgick under 1800-talet en dramatisk utveckling, från handkolorering som hos Palmstruch, till den nog så komplicerade proceduren med litografiska stenar och plåtar som i Lindmans verk.

Som belysande exempel följer hon här avbildningar av orkidén krutbrännare, från förlagor till *Svensk Botanik* till upplagorna av Lindmans flora och vidare ända fram till Krok & Almquists 28:de upplaga på 2000-talet. Analyser av detta slag – det finns fler, exempelvis av bilderna av bok och (vatten) stäkra – blir ögonöppnare för betraktaren av botaniska illustrationer. Särskilt den ingående analysen av stäckrans bilder i båda upplagorna, där hon går tillbaka inte bara till *Svensk Botanik* utan också till de ovan nämnda *Medical Botany* och *English Botany*, är i sitt ganska komplicerade förlopp intressant att följa.

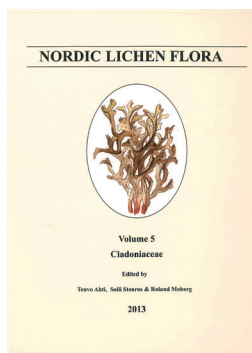
Trots allt representerar inte Lindmans verk höjden av vad litografen kunde åstadkomma av färgåtergivning. Det var som Törnvall påpekar inte möjligt av främst

ekonomiska skäl, boken skulle bli alldeles för dyr. Exempel av högsta kvalitet fanns på nära håll, till exempel i Wittrocks uppsatser om *Viola* och *Linnaea* i *Acta Horti Bergiani*, i vilka Axel och Thérèse Ekbloms blomteckningar är minutiöst återgivna i sina färgnyanser.

Boken är skriven på ett sakligt men friskt och levande språk utan särskilt tyngande terminologi. Några små missar i till exempel botanisk morfologi stör nog inte många. En feltolkning måste jag dock påpeka. En blyertsskrift på en skiss har lästs som "geran hispidum" och uttolkas *Geranium hispidum*; bilderna på sid 273 visar klart att det är fråga om *Geum hispidum*, sträv nejlikrot, en sällsynthet i stort sett inskränkt till Småland, vilken aldrig kom med i floran.

Intressant och nöjsamt har det varit att läsa denna bok, som ger en så rik och vacker framställning av den botaniska illustrationskonsten. En lämpligare blomstergåva av bestående värde har jag svårt att tänka mig – det skulle då vara Lindman själv (eller Palmstruch) men de är inte alldeles lätta att få tag i. [SBT](#).

Nordic Lichen Flora, volym 5

Femte volymen av *Nordic Lichen Flora* finns nu att beställa från SBF:s kansli. Pris 275 kr.

Boken behandlar familjen Cladoniaceae. Förutom det stora släktet *Cladonia* (bägarlavar, renlavar) innehåller den även *Pilophorus* (kolvlavar) och *Pycnothelia* (papill-lav).

I likhet med övriga volymer finns nycklar till arterna, utbredningskartor och färgbilder.

Dessutom medföljer en CD där alla bilder kan studeras i större format.

Den nya volymen är alltså den femte i serien, där den första behandlar knappnåslavarna i vid bemärkelse, volym 2 tar upp familjen Physciaceae medan volym 3 (nu i nytryck) presenterar alla lavsläkten med cyanobakterier som fotobiont. Volym 4 behandlar familjen Parmeliaceae.

Nästa volym – om familjen Verrucariaceae – beräknas komma ut inom två år.

Nordic Lichen Flora är avsedd att bli en komplett flora över alla kända lavar i Norden. Huvudansvarig är Nordic Lichen Society.

Priset för volymerna varierar mellan 165 och 275 kr. Beställ dem från SBF:s kansli (sbf@sbf.c.se, 018-471 28 91).